

С. Г. Пішун

Сумська філія Харківського національного  
університету внутрішніх справ

## ДОЗВІЛЛЕВИЙ ПРОСТІР СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК РЕКРЕАЦІЙНИЙ РЕСУРС У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

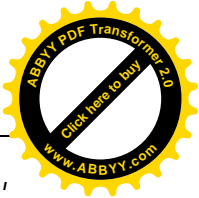
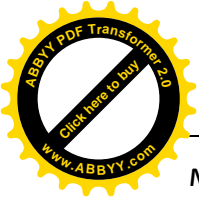
*У статті розглядається дозвіллевий простір як невід’ємний компонент процесу відпочинку та поновлення сил студентської молоді в міському середовищі. Проаналізовані соціальні зміни, що впливають на структуру дозвілля, співвідношення понять «дозвілля» та «рекреація», визначена взаємозалежність структури вільного часу й дозвіллевого простору міського середовища.*

**Ключові слова:** діяльність, дозвілля, дозвіллевий простір, організація діяльності, рекреація, вільний час, студентська молодь.

**Постановка проблеми.** Різноманіття форм здійснення дозвілля та його тісний зв’язок з іншими параметрами життєдіяльності людини у просторі міста говорять про те, що умови реалізації дозвілля слід вивчати в контексті соціально-економічних моделей відповідної держави. У зв’язку з цим для нас важливо підкреслити, що стрімка зміна аксіологічних перспектив у сучасному суспільстві стає помітною, передусім, у зміні співвідношення цінностей праці та цінностей дозвілля. На наш погляд, в основі соціальних та економічних змін, що мали місце в українському суспільстві, можна виділити такі:

- відбуваються трансформаційні процеси потреб і ринку праці;
- менша кількість індивідів виявляється зайнятою у сфері безпосереднього матеріального виробництва, оскільки на зміну етиці «продуктивності» приходять імперативи «якості життя»;
- зникає стереотипна тимчасова послідовність соціальних ролей і видів соціально-корисної діяльності, які чітко «прив’язані» до певного відрізка життєвого шляху; нормою життєвого циклу стає чергування періодів освіти, професійної праці, активного дозвілля й зміни видів соціально корисної діяльності;
- здійснюється плюралізація соціальних послуг, сервісу споживання в контексті визначення споживчих переваг і можливостей соціально-демографічних груп [5, 84]. Це свідчить про зникнення суспільства, орієнтованого тільки на трудові досягнення, і появу нового типу соціального розвитку, спрямованого на розкриття індивідуального, особистісного потенціалу. Інтенсифікація способу життя виявляється в тому, що «люди вже не віддаються одному якомусь заняттю цілком, але все частіше поєднують працю із задоволенням, відпочинок з освітою» [1, 4].

**Аналіз актуальних досліджень.** На сучасному етапі здійснено ряд досліджень зарубіжних та вітчизняних учених, присвячених проблемам



молодіжного дозвілля. Зокрема, це дослідження Ж. Дюмазедьє, Дж. Келлі, С. Паркера, Д. Пирса, Л. Хейвуда, Б. Фаулера, Ю. Веденіна, І. Євтеєвої О. Єжова, А. Щавель, які розглядають дозвілля як соціокультурний феномен від індустріального до інформаційного суспільства, що змінюється разом з трансформаційними процесами певних стереотипів.

**Мета статті** полягає у визначенні та аналізі сутнісних характеристик структурних компонентів дозвіллевого простору міського середовища.

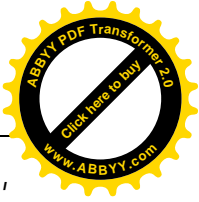
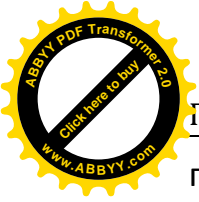
**Виклад основного матеріалу.** Тривалий час у нашій країні цінність дозвілля ставилася в залежність від того, сприяє воно ефективній праці чи ні. Сенс дозвілля помітно зводився до утилітарного критерію. Чим вище ареол праці, тим нижче ареол дозвілля. Феномен вільного часу привертав до себе увагу вчених різних галузей науки у зв'язку з «громадською вартістю» відтворення робочої сили. Саме тому висувалася й «проблема створення необхідних умов для раціонального використання трудящими вільного часу, організації змістовного і корисного дозвілля» [4, 5].

Проаналізувавши зазначені вище поняття, О. Орлов дійшов висновку, що поняття «дозвілля» несе в собі сенсові навантаження форми використання вільного часу, а «відпочинок» – змістовне, характеристику соціально-біологічної сфери буття» [3, 61]. На відміну від поняття «відпочинок» він надає перевагу поняттю «рекреація», тому що воно має більш точне сенсове навантаження, придатне для емпірії та інтерпретації.

Рекреація також має безліч суперечливих визначень, загальним для яких можна вважати діяльнісну складову, тобто рекреація – це діяльність людини на дозвіллі, яка має ефект відновлення її фізичного й емоційно-психологічного стану. Це може бути не лише релаксуючий відпочинок, але й когнітивна, креативна, антисоціальна діяльність, головною характеристикою їх є заповнення емоціями та відчуттями, яких бракує.

Дж. Келлі вважає, що рекреації обов'язково повинна передувати певна діяльність, яка виснажує життєвий ресурс людини. Таким чином, семантику понять вільного часу дозвілля та рекреації можна представити як тимчасову й діяльнісну співвіднесеність у структурі соціального (міського) середовища. Дозвілля може бути рекреацією, коли присвячене відновленню фізичного й психологічного стану; рекреація, з іншого боку, може бути дозвіллям, якщо відбувається у вільний час і спрямована на саморозвиток особистості.

Розвиток дозвіллевого простору студентської молоді найтісніше пов'язаний із проблемою вільного часу, оскільки однією з основних умов будь-якої дозвілдової поведінки є наявність вільного часу. Це поняття належить до динамічної категорії, що носить риси певної епохи, класу, соціальної групи, мінливе за обсягом і змістом. Вільний час є частиною



позаробочого часу. Для нього характерна різнобічність діяльності людини, від якої значною мірою залежить, як вона використовує ці можливості: творчо або просто буде «вбивати» свій час. Вільний час, за визначенням Д. Ніколаєнко, – «частина позаробочого часу, не пов'язана із задоволенням природних потреб і вимушена для виконання діяльності нетрудового характеру» [2].

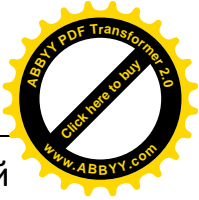
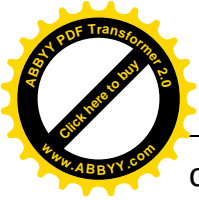
Соціально-економічні умови, в яких перебувала держава в перші роки незалежності, обумовили структуру проведення вільного часу української молоді, яка, за деякими винятками, залишається сталою протягом останніх років. За даними Державного інституту розвитку сім'ї та молоді, переважна більшість української молоді надає перевагу пасивним формам проведення дозвілля (перегляд телепрограм, відео, гра на комп'ютері тощо). Викликає занепокоєння поширення ігроманії в Україні, визнаної Всесвітньою організацією охорони здоров'я хворобою XXI століття [8, 285].

Згідно зі структурою рекреаційного часу, виділяються відповідні типи рекреації та дозвіллевої поведінки:

- *щоденний* – постійна рекреаційна дозвіллева діяльність (короткострокові прогулянки, зарядка вранці, спортивні ігри, читання);
- *щотижнева* – рекреаційна дозвіллева діяльність, віднесена на кінець навчального тижня;
- *інклюзивна* – рекреаційна дозвіллева діяльність, вбудована в побутову та навчальну діяльність;
- *компенсаторна* – рекреаційна дозвіллева діяльність, яка компенсує витрати живих сил людини відповідно до нормального рівня;
- *канікулярна* – рекреаційна дозвіллева діяльність, віднесена на кінець навчального року;
- *розширена* – рекреаційна дозвіллева діяльність, що дозволяє компенсувати витрати живих сил людини з певним запасом.

Еволюція уявлень про дозвілля знайшла віддзеркалення в систематиці Л. Хейвуда, згідно з якою існує чотири основні підходи до розуміння дозвілля, але всі вони засновані на ідеї, що вільний час, дозвіллева активність і переживання не можуть бути зрозумілі як самостійні сфери життя, незалежні або відокремлені від соціальних умов, усередині яких дозвіллевий досвід освоюється та структурується.

Ми не можемо не погодитися з думкою Т. Черняєвої про те, що дозвіллю належить особлива роль в розширенні меж життєвого простору. Дозвілля розглядається як форма реалізації життєвого проекту, як організація просторово-тимчасової матриці, що забезпечує оптимізацію доступу до ціннісного ресурсу. У цьому випадку для нас важливо зазначити, що саме



способи проведення дозвілля дозволяють реконструювати існуючий життєвий простір індивіда, його ціннісну структуру й розміреність.

Дозвілля студентства в міському просторі визначається нами як територіальна соціокультурна організація діяльності цією демографічною групою у вільний час. Таке дозвілля полягає в сукупності трьох складових:

- розподіл студентів масиву міста, що віддають перевагу тим або іншим видам дозвіллевої активності відповідно до їх статусної позиції в соціальному просторі;
- схильність або цілеспрямоване прагнення, які забезпечують дозвіллеву активність;
- можливості, що надаються міським простором для реалізації дозвіллевої активності.

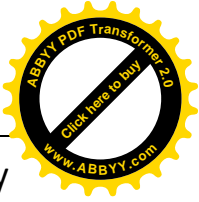
Такий простір враховує зв'язок між видами дозвіллевої активності та міським простором, між різноманітністю дозвіллевих практик і сукупністю соціальних позицій студентської молоді. Сукупність видів дозвілля не є світом, замкненим у самому собі. Він включений у сукупність практики та споживання, у свою чергу структурований і конституюваний у систему. Дозвіллеві практики, що реєструються статистичним опитуванням, можуть бути описані як результат стосунків між попитом і пропозицією, точніше, між набором пропонованих у даний момент продуктів і набором схильностей.

Багатовимірність дозвіллевого простору, на наш погляд, обумовлена:

- різноманітністю ієрархічних рівнів суб'єктів діяльності (індивід, група, населення тощо);
- соціокультурною диференційованістю суб'єктів;
- співвідношенням між потребами та можливістю їх реалізації;
- функціональними типами діяльності;
- природними, економічними, технічними, організаційними умовами здійснення діяльності.

Необхідність організаційно-методичної модернізації сфери дозвілля молоді сьогодні є актуальною, оскільки, як ми змогли переконатися, у цій області життєдіяльності молодого покоління відбулися й продовжують відбуватися зміни, що вимагають не тільки вивчення, але й регулювання. Така необхідність підтверджується поглядом, згідно з яким «серед деяких груп населення, особливо молоді, виявляється ... невміння організувати вільний час з користю для себе, що, кінець кінцем, створює небезпеку для суспільства в цілому» [7, 145].

Взаємозалежність структури вільного часу та дозвіллевого простору проявляється не лише в їх дискретності, але й у квантованості – наявності ділянок, ареалів рекреаційної діяльності, орієнтованих на відпочинок



упродовж компактних відрізків часу. Різним видам режимного часу (відпустка, уїкенд, рекреаційний час робочого дня та життєвого періоду) відповідають співмірні дозвілєві простори. Ця зв'язаність обумовлена, передусім, обсягами вільного часу й можливостями учасників виділити з нього час на подолання відстаней (транспортні пересування). У рамках життєвого простору зв'язки між розмірами вільного часу та дозвілєвим простором далеко не прямолінійні. Для більшості студентів найбільший обсяг вільного часу співпадає з мінімумом економічних і фізичних можливостей охоплення простору.

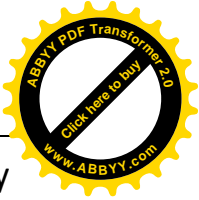
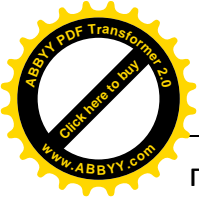
Ми вважаємо, що організація дозвілля припускає не лише професійну, але й просторову основу. Студенти, які живуть у центрі міста, розглядають свій вільний час і дозвілля як опозицію навчальній діяльності, прагнучи максимально його використовувати для відновлення сил, витрачених у процесі такої діяльності. У цій тенденції немає явної соціально-професійної диференціації – це стосується й лікарів, і викладачів, і бізнесменів, і робітників. Важливу роль у даному випадку відіграє сам простір, який надає ту або іншу ресурсну базу для задоволення рекреаційних потреб і можливість вибору.

Диференційоване міське середовище формує специфічний дозвілєвий простір, що в свою чергу обумовлює своєрідність індивідуальних дозвілєвих практик. Просторова організація дозвілля припускає формування й реалізацію особливої дозвілєвої культури, яка обмежує або розширює можливості соціальної реалізації дозвілєвих потреб студентства.

На основі надання переваги тим або іншим видам дозвілля можна виділити наступні соціальні моделі дозвілєвої активності студентів: розважальну, комунікативну, пасивно-релаксаційну, практичну, креативно-пізнавальну, спортивно-оздоровчу, суспільно-релігійну. Пріоритети у виборі тієї або іншої дозвілєвої поведінки студентів визначаються за соціально-просторовими критеріями.

**Висновки.** Підсумовуючи вищевикладене, слід зробити висновок, що сьогоденне зростання масштабу темпоральності та обсягу вільного часу неодмінно передбачає якісно інший спосіб життя. Зміни, що спостерігаються, віддзеркалюють перехід від сталої орієнтації на цінності праці до нової структури цінностей, де домінантою стає прагнення до самореалізації, індивідуального розвитку, повноцінного дозвілля. «Набувають цінності індивідуальні форми дозвілєвої практики» [6, 206–214]. У зв'язку з цим стає актуальною проблема рекреації для студентської молоді, яка мешкає в містах. Просторова організація дозвілєвої активності студентства припускає існування специфічних локусів, що забезпечують структурування дозвілєвого





простору відповідно до ціннісних орієнтацій. У структурі такого простору студентської молоді можна назвати локуси: саморозвитку, удосконалення тіла, практичної діяльності, розваг, комунікацій, соціальної участі, дозвільного проведення часу. У такій діяльності, за умови функціонування відповідного дозвільного простору, передбачається можливість об'єднання двох або більше локусів у тих випадках, коли дозвіллева активність сконцентрована навколо них і припускає наявність різних конфігурацій і, головне, – їх здатність гнучко реагувати на виклики часу. Іншими словами, змінюється не просто вибірковість відносно існуючих дозвільних занять, а формуються нові за своїм змістом, якістю види дозвільної діяльності, виявляються нові практики у сфері дозвілля.

Подібні зміни обумовлюються не тільки загальною соціокультурною ситуацією, яка виступає як чинник формування дозвільних орієнтацій сучасної молоді. Вони детерміновані й таким суб'єктивним чинником, як формування нових дозвільних стратегій молоді – механізмів задоволення потреб у сфері дозвілля або через них, способів реалізації поставлених цілей, у яких молодь бачить результат вільного проведення свого часу.

Це пов'язано з тим, що ціннісні орієнтації, інтереси, потреби, які формуються в української молоді під впливом сучасного соціокультурного середовища, не можуть бути досягнуті за допомогою таких видів дозвільної діяльності, які ще 20–30 років тому були популярні.

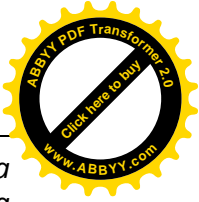
#### ЛІТЕРАТУРА

1. Бугаенко И. А. Постмодернизм как реальность, данная нам в ощущениях / И. А. Бугаенко // Социологические исследования. – 2000. – № 4. – С. 4.
2. Николаенко Д. В. Рекреационная география: курс лекцій [Електронний ресурс] / Д. В. Николаенко. – 80 Min / 700 MB. – Санкт-Петербург : «Адмадеус», 2002. – Режим доступу : <http://www.hiv-aids-epidemic.com.ua/past-0111.html>.
3. Орлов А. С. Социология рекреации / А. С. Орлов ; ред. З. Т. Голенков. – Ин-т социологии РАН. – М. : Наука, 1995. – 148 с.
4. Пича В. М. Культура досуга / В. М. Пича. – К., 1990. – С. 5.
5. Погрешаева Т. А. Свободное время человека в условиях трансформируемого общества / Т. А. Погрешаева. – Саратов : Изд-во СГУ, 2000. – 263 с.
6. Скляр Ю. С. Соціокультурні трансформації дозвільного простору молоді в умовах суспільних перетворень в Україні / С. Ю. Скляр // Соціальні технології. – 2012. – № 10. – С. 206–214.
7. Цыбульник В. Молодежь и общество: социологические очерки / В. Цыбульник. – К., 1990. – 175 с.
8. Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України «Про становище молоді в Україні». – К., 2006. – 342 с.

#### РЕЗЮМЕ

**С. Г. Пишун.** Досуговое пространство студенческой молодежи как рекреационный ресурс в городской среде.

*В статье рассматривается досуговое пространство как неотъемлемый компонент процесса отдыха и возобновления сил студенческой молодежи в*



*городской среде. Проанализированы социальные изменения, которые влияют на структуру досуга, соотношение понятий «досуг» и «рекреация», определена взаимозависимость структуры свободного времени и досугового пространства городской среде.*

**Ключевые слова:** *деятельность, досуг, досуговое пространство, организация деятельности, рекреация, свободное время, студенческая молодежь.*

## SUMMARY

S. Pishun. Leisuring area of student's youth as a recreational resource in town's area.

*The article is about leisure space as an essential part of students' rest and refreshment in the environment of the city. Analyzed social changes that affect the structure of leisure time; the correlation of the terms «leisure» and «recreation»; defined interdependence of the structure of free time and leisure space.*

**Key words:** *leisure activities, leisure space, organization, recreation, leisure, students.*

УДК 37.018.1(09)

**С. О. Томашевська-Прядун**

Кіровоградський державний  
педагогічний університет

## ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СІМ'Ї XXI ст.

*У статті розкрито особливості сучасної сім'ї як соціального інституту і виховного середовища. З'ясовано характерні риси сім'ї XXI ст., проаналізовано різні аспекти міжстатевих внутрішньосімейних відносин, висвітлено теоретичні і практичні результати виховного впливу сім'ї на підростаючі покоління, визначено умови, необхідні для забезпечення належного рівня її існування, розвитку і функціонування.*

**Ключові слова:** *сім'я, суспільство, середовище, криза, адаптація, вплив, стосунки, виховання, моральні цінності.*

**Постановка проблеми.** Сім'я – необхідний компонент структури кожного суспільства. Вона виконує деякі вагомні соціальні функції і відіграє важливу роль у розвитку всієї нації. Саме сім'я є незамінним педагогічним середовищем життя і розвитку дитини, в якому відбувається виховання підростаючих поколінь, первинна соціалізація і становлення нової особистості. За тисячоліття свого існування виховний інститут сім'ї пройшов низку етапів перетворень і, дійшовши до наших днів, опинився у глибокій кризі. Значна кількість сімей просто не зуміли адаптуватися до умов перехідного періоду. Вони зазнали впливу численних політичних, економічних і соціальних потрясінь, що призвели до порушення нормального функціонування сім'ї і стали каталізатором процесу деградації сімейного способу життя. З погляду соціологів, ці факти вже втратили статус «регіональних» і поступово набувають масового значення, перетворюючись на спільну проблему всього людства.

**Аналіз актуальних досліджень.** Оскільки сім'я є не лише важливою соціально-економічною ланкою, а й первинним і визначальним навчально-виховним середовищем, то до вивчення проблем її розвитку на